

AVANGARDISMUL BULGAR – ÎNTRE APUS ȘI RĂSĂRIT

Cătălina PUIU

After World War One, the vanguardism reaches Bulgaria too. In this period the literary life develops at the same time with the aesthetic European transformations, submits to the same rules, trying to escape the guardianship of traditionalism. The Bulgarian vanguardism reflects the social and cultural situation in Bulgaria at that time and totalizes the majority of the revolutionary currents from expressionism and futurism to Dadaism, surrealism, diabolism and imaginism. But the beginnings of the vanguardist movement is linked to expressionism and the name of the poet Geo Milev.

Key words: Bulgarian vanguardism, Dadaism, surrealism, diabolism, imaginism, expressionism, Bulgaria, Geo Milev, Krăstio Krăstev

Cunoaștem faptul că avangardismul nu este un curent omogen, sub pălăria sa generoasă intră dadaismul, suprarealismul, diabolismul, imaginismul și alte asemenea - *isme*¹. Apare la începutul secolului al XX-lea în Europa: futurismul se manifestă cam în același timp în Italia și Franța – 1907, respectiv 1909; expresionismul se naște în Germania un pic mai târziu, în 1911. Toate aceste curente au ca trăsătură comună negarea tradițiilor realiste, distrugerea lor având în vedere faptul că în însuși actul distrugerii se descoperă adevăratul scop al artei. „Opoziția față de sistemul existent devine însăși opoziția, ruptură totală, de substanță, față de orice continuitate, integrare și solidarizare posibilă”². Continuând eforturile simboliztilor, avangardiștii își asumă libertate prozodică și de conținut absolută. În România termenul este folosit pentru prima dată de Gala Galaction în anul 1912 într-o scrisoare către Garabet Ibrăileanu³.

După Primul Război Mondial avangardismul ajunge și în Bulgaria. În această perioadă viața literară se dezvoltă concomitent cu transformările estetice europene, se supune acelorași legi, încercând să scape de sub tutela tradiționalismului. Avangardismul bulgar reflectă situația socio-culturală concretă a Bulgariei acelor ani și

¹ A. Marino în *Dicționar de idei literare*, București, Ed. Eminescu, 1973, menționează mai mult de patruzeci de -isme.

² *Idem*, p.181.

³ *Ibidem*, p.179.

însurează majoritatea curentelor revoluționare de la expresionism și futurism la dadaism, suprarealism, diabolism și imaginism. Dar începutul mișcării avangardiste este legat de expresionism și de numele poetului Geo Milev.

În anul 1918 Milev pleacă la Berlin pentru tratament. De atunci datează legăturile poetului cu expresioniștii Johannes Becher, Franz Werfel, acolo devine colaborator al revistei „Aktion”, îl pasionează operele lui Marc Chagall și Oskar Kokoschka. Întors în țară scoate prima revistă literară și artistic avangardistă „Vezni” (Balanța) care trebuia să fie o revistă a moderniștilor bulgari. Atunci pentru prima dată este folosit termenul de *expresionism*. În nr.2 al revistei apare articolul *Expoziție expresionistă*, iar după alte două numere apare și primul manifest al expresioniștilor bulgari *Fragmentul (Фрагментът)*. Iată câteva pasaje:

Fragmentul este rodul noilor vremuri – noua literatură, noua artă.

.....
Versul este fragment. Stilul se reduce la fragment.
Stilul înseamnă sinteză. Sinteza a gândirii și
sinteza a mijloacelor de expresie. Concentrarea pentru
atingerea scopului – efectul artistic – arta se slujește
de minimum de mijloace.
Minimum de mijloace: concentrare: fragment: stil.

După acest moment problematica expresionistă și creația literară vor invada paginile revistei. Sunt publicate traduceri din expresioniștii germani și austrieci Albert Ehrenstein, Karl Einstein, Arno Holz. Treptat articolele de autor iau locul traducerilor. Geo Milev, Ceavdar Mutafov, Boian Danovski, Nikolai Rainov, Lamar sunt printre cei care semnează în paginile publicației, făcând cunoscute lumii literare bulgare principiile și ideile noului curent pe care-l promovează. Efortul lor va însuma atât expuneri teoretice, cât și opere literare create într-un timp scurt. Încă din momentul apariției, expresionismul bulgar va avea un suport tipărit, editat în condițiile grele de după război, suport care există un timp destul de îndelungat, trei ani, și care se dovedește un factor benefic în formarea și cristalizarea mișcării.

Impactul expresionismului este atât de mare, încât într-un an, doi, spațiul literar va fi invadat de programele estetice agresive ale futurismului și dadaismului (1922), ale diabolismului și imaginismului (1923) și, cu oarecare întârziere de 4-5 ani, ale suprarealismului (având în vedere că Primul manifest al lui Andre Breton apare în anul 1924 – *Manifeste de surrealism*).

Futurismul bulgar apare aproape în același timp cu expresionismul. Poate de aceea el nu găsește o atmosferă prielnică unei depline afirmări. În comparație cu celelalte curente ivite după Primul Război Mondial, care aveau ca scop negarea radicală și ostentativă a tuturor formelor de artă consacrate, futuriștii declară și un moment pozitiv în programele lor. Ei „prevăd” apropierea erei industriale și susțin progresul tehnic și științific, transformând viteza în categorie estetică. Despre *curaj, îndrăzneală*,

agresiune, frumusețea luptei vorbesc manifestele futuriste. „Vreți oare – se întreabă Marinetti, părintele futurismului – să vă cheltuiți în întregime cele mai bune puteri ale voastre în această eternă și inutilă admirație a trecutului, din care, în mod fatal, ieșiți epuizați, micșorați, striviți?”¹.

La trei ani după publicarea în ziarul francez „Figaro” a manifestului futurist, Marinetti vine în Bulgaria în calitate de corespondent al unui editorial francez. Ecourile vizitei sale sunt valorificate în anul 1922 când la Iambol se înființează cercul literar *Crescendo*. Krâstio Krâstev este cel care scrie manifestul *Nerecunoștință* (*Неблагодарност*), îndreptat împotriva expresioniștilor bulgari, grupați în jurul lui Geo Milev. Manifestul proclamă conceptul trăirii vieții așa cum este, viața devine echivalentul artei, iar arta înseamnă „joacă”. Ne aflăm în punctul cel mai radical al evoluției avangardei bulgare. Oamenii de litere se împart în două tabere – cea a „vârstnicilor” – Geo Milev, Ceavdar Mutafov, Nikolai Rainov, Sirac Skitnic și cea a „tinerilor” – în jurul grupului *Crescendo* – Nikolai Marangozov, Iasen Balkovski. Futuriștii bulgari mențin legătura cu Marinetti. În nr. 3-4 al revistei apare tradus poemul acestuia, *Zang-Toumb-Toumb*, alături de al cincilea manifest al curentului, intitulat *Măreția geometrică și mecanică și conștiința cifrică* (1914). Mentorul Krâstio Krâstev adună toate numerele revistei „Crescendo” și le trimite lui Marinetti, alături de următoarele rânduri: „Noi suntem pentru futurism”. Acesta le răspunde imediat, trimițându-le și alte material futuriste: „Dragii mei prieteni futuriști! Am primit cu mare bucurie revista voastră cu traducerea poemului meu. Vă mulțumesc din toată inima. Sunt încântat că am în persoana voastră adevărați futuriști, susținători ai mișcării noastre...”

Dar la momentul primirii acestor rânduri, revista „Crescendo” este deja istorie. Evoluția literară a celor vizați se îndreaptă spre dadaism, și mai apoi spre constructivism (vezi poemul lui Krâstio Krâstev, *Începutul celui din Urmă*), curente care împreună cu suprarealismul se hrănesc din căutările dadaiste.

În plan cronologic, dadaismul bulgar apare concomitent cu futurismul (1922), punctul de plecare este același oraș Iambol și aceeași revistă „Crescendo”. În numărul 3 al publicației apar traduceri din August Sram, Tristan Tzara și opere de creație propriu-zisă. Semnează Ceavdar Mutafov, Teodor Draganov, Petăr Spasov, Krâstio Krâstev. „Să fii dada – spune Krâstev – asta se vede în starea tăcută, lipsită de cuvinte a bucuriei simple de a fi”. Patru ani mai târziu (1926) dadaștii bulgari înființează *Societatea de luptă împotriva poezilor*, tipăresc și manifestul acestei grupări pe care-l scrie același entuziast Krâstio Krâstev. Cu multă finețe și ironie intelectuală vor exprima motivele apariției societății. „Trei considerente cheamă insistent la viață această societate. 1. Metafizice; 2. Sociale; 3. Estetice”. Din păcate, manifestul a fost descifrat de puțină lume: prin joacă, provocare și scandal, dadaștii vor să probeze simțul umorului din lumea literară. În fond, arta este „o joacă”.

¹ Marino, *op.cit.*, p.193.

În Bulgaria diabolismul și imaginismul sunt curente avangardiste lipsite de un suport teoretic și programatic, manifeste, articole, declarații. Dar ambele curente compensează această lipsă prin creații remarcabile ale scriitorilor Svetoslav Minkov, Atanas Dalcev, Nicola Furnadjiev, Vladimir Poleanov, Gheorghii Raicev. Ambele curente au surse străine – diabolismul german și imaginismul rus. Dar curentele bulgărești nu vor fi o copie fidelă, amprentă stereotipă de idei și practice artistice, ele poartă culoarea locală.

Apariția avangardismului în Bulgaria nu înseamnă numai schimbarea unui curent artistic cu altul, componentă esențială a oricărei evoluții, ci negarea totală a tot ceea ce ființa anterior, și mai mult, negarea prin prisma actului distrugerii, act în care avangardiștii văd sensul mișcării lor. Acest lucru înseamnă că din sfera raționalului actul artistic se mută în sfera imaginarului și al intuitivului: „Eliberată de legăturile cu realitatea, noua artă se va îndrepta către zonele întunecate ale subconștientului, misticii și lumii de dincolo”, spune istoricul literar Ivan Sarandev¹.

După o perioadă de efervescentă creativă va urma o perioadă de stagnare, perioadă în care trăsăturile diferitelor curente se contopesc într-o unică formulă a spiritului inovator. Atât în literatură, cât și în celelalte forme de expresie artistică, granițele devin mobile, fluide, conducând la un melanj imprevizibil. Diferențele între expresionism și futurism, între dadaism și suprealism se contopesc și se transformă într-un concept generic – *avangardism*. Această hibridizare a formulelor estetice este dominantă și reprezintă caracteristica avangardismului bulgar târziu – anii '30, '40. Scriitorii vor cultiva elemente din poetica dadaistă fuzionând cu trăsături expresioniste, cum este cazul poezilor Teodor Draganov și Teodor Ciakârmov. Lamar, în schimb, valorifică agresivitatea futuristă asociată cu imagini grafice, apelează la structuri suprarealiste și viziuni imanigiste într-o etapă târzie a creației.

Un alt poet interesant este Atanas Dalcev. În lirica sa timpurie eroul va rezona cu ideile filosofice ale diabolismului. Lumea este văzută în două culori antagonice – negru și alb. Se știe că negrul este simbolul beznei, al neantului, al răului, al timpului irațional (simbol din cosmogonia budistă). Albul reprezintă lumina, puritatea, înțelepciunea, puterea spirituală. Aceste două culori-simbol vor fi cultivate în acea perioadă de adepții diabolismului.

Formulele de expresie preferate de avangarda bulgară nu sunt atât de variate, precum cele ale modelelor occidentale. De exemplu, lipsesc renumitele „jocuri suprarealiste”. În instrumentarul stilistic nu apar o serie de experimente lexicale, cum ar fi „Trandafirul e trandafir, e trandafir” ale Gertrudei Stein sau poeziile abstracte fără cuvinte cultivate de Louis Aragon sau Kurt Svitters.

Atacurile criticii bulgare nu întârzie să apară. Lirica avangardistă este un exemplu pentru „cum nu trebuie scrise versuri”. Cu toate acestea, ei vor rămâne fideli crezului „arta e o joacă”. Expresionistul Geo Milev scrie o poezie intitulată *Sori și lumi*

¹ I. Sarandev, *Българският авангардизъм*, Sofia, 2002, p.15.

nebune, iar în volumul de versuri *Vânt de primăvară* Nikola Furnadjiev își va permite să anunțe cititorul că sângele e negru și galben, stelele verzi, iubirea neagră, apa verde și neagră, iar la final soarele va străluci noaptea. Ceavdar Mutafov declamă: „Din fericire, calul e verde nu numai pentru daltoniști. El trebuie să fie verde de fiecare dată când paște iarbă roșie sub cerul galben”. Iar, în final, conchide: „Calul verde, impresionat de atâta atenție acordată, devine brusc roșu”¹.

Bibliografie

- Ianev, Vladimir, *Кратки бележки върху българския литературен авангардизъм*, Plovdiv, 2002
Igov, Svetlozar, *Кратка история на българската литература*, Sofia, 1996
Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, București, Ed. Eminescu, 1973
Mihuț, Ioan, *Symbolism. Modernism. Avangardism*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976
Sarandev, Ivan, *Българският авангардизъм*, Sofia, 2002

¹ C. Mutafov, *Зеленият кон*, <http://www.litclub.com/library/kritika/mutafov/zkon.htm>